

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור ז: הסתכנות ללימוד תורה

'תורה מגנא ומצלא'

האם מותר לאדם להסתכן עבור לימוד תורה?

האם יש להבחין בין לימוד תורה של יחיד ללימוד תורה של רבים?

לפנינו שני שיעורים שיעסקו בנושא זה - השיעור הראשון יעסוק בשאלה האם אפשר לסמוך על כך שהתורה מגינה ומצילה את האדם מסכנות, וממילא יהיה מותר לו להסתכן על לימוד תורה? ואילו השיעור השני יתמקד במסירות נפש והסתכנות על לימוד תורה של רבים, ללא תלות בשאלת ההגנה של לימוד תורה על לומדיה.

א. התורה מגינה על לומדיה

1. מקורות להגנת לימוד התורה

• נחלקו רב יוסף ורבא ביחס שבין מצווה ללימוד תורה בנוגע לשמירה מהיזק. המכנה המשותף בניהם הוא, שהתורה מגינה על האדם מפורענות בין בזמן שהוא לומד תורה ובין בזמן בו הוא אינו לומד תורה¹ -

בבלי סוטה (כא ע"א):

אמר רב יוסף: מצווה, בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. תורה, בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא...
אלא אמר רבא: תורה, בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. מצווה, בין בעידנא דעסיק בה, בין בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא.

• **בבלי ברכות (ה ע"א):** "אמר רבי שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו".

• בבלי מכות (י ע"א):

מנין לדברי תורה שהן קולטין... מאי קולטין? ממלאך המוות.
כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס בבי רב, ולא הוה קא יכול שליחא דמלאכא דמותא למיקרב לגביה, דלא הוה שתיק פומיה מגירסא; סליק ויתיב אארזא דבי רב, פקע ארזא ושתיק, ויכיל ליה.

¹ בהמשך שיעור זה (אות ד 1), נביא מחלוקת בין רש"י לבין הריטב"א בעניין זה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. התנהגותו של רבי יהושע בן לוי

הביטוי המעשי מאמירות אלו הוא התנהגותו של רבי יהושע בן לוי, שנכנס לסכנה כדי ללמד תורה אנשים שיש להם מחלה מדבקת, ולא חשש לסכנה עצמית. לדבריו, הסיבה שהוא עושה כן ואינו חושש לסכנה, היא משום שהתורה אותה הוא לומד עימם שומרת ומגינה עליו מהסכנה -

בבלי כתובות (עז ע"ב):

מכריז רבי יוחנן: היזהרו מזבובי של בעלי ראתן. רבי זירא לא הוה יתיב בזיקיה. רבי אלעזר לא עייל באהליה. רבי אמי ורבי אסי לא הוו אכלי מביעי דההיא מבואה.

רבי יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה, אמר: אילת אהבים ויעלת חן, אם חן מעלה על לומדיה, אגוני לא מגנא?

רש"י (שם ד"ה מיכרך):

נדבק אצלם בשעה שעוסק בתורה ומושיבן אצלו, ומובטח הוא שתגין התורה עליו ולא יוזק.

3. הסברים למעשיו של רבי יהושע בן לוי

3.1 הסבר א: מותר להסתכן עבור לימוד תורה גם יש היזק מצוי

~ לדברי הרב אלחנן וסרמן, אמנם אין להסתכן במקום בו ההיזק מצוי, אבל ביחס ללימוד תורה הדין שונה ומותר לו לאדם להיכנס לסכנה גם כשהיא מצויה -

קובץ שיעורים (כתובות אות רעז):

רבי יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה - וקשה, הא כתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, דהיכא דשכיח היזיקא לא סמכינן אהא דשלוחי מצווה אינן ניזוקין. וצריך לומר, דזהו דווקא בשאר מצוות, אבל לימוד תורה שאני וכדיליף מקל וחומר אם חן מעלה.

~ גישה דומה כתב הרב אלחנן וסרמן ביחס לדברי הגמרא על האפשרות של תלמידים ללכת ללימוד תורה מוקדם ולהישאר מאוחר ולחזור לביתם למרות הסכנה בדרך. לדבריו, ההיתר שלהם להיכנס למקום בו מצויה סכנה מבוסס על כך שמותר להסתכן עבור לימוד תורה -

בבלי פסחים (ח ע"ב):

בעו מיניה מרב: הני בני בי רב דדיירי בבאגא,² מהו למיתי קדמא וחשוכא לבי רב?

רש"י (שם ד"ה מהו): כלום יש להם לירא מן המזיקים?

אמר להו: ניתו, עלי ועל צווארי. **רש"י (שם ד"ה ועל):** דוודאי לא יזוקו, שהמצווה מגינה עליהם.

קובץ שיעורים (פסחים אות לג):

וקשה, הא איכא למיחש שמא אינן מכוונין למצווה רק לצורך עצמן ובכהאי גוונא לא מיקרו שלוחי מצווה. וצריך לומר, דרב היה מכיר את תלמידיו וידע דמתכוונין למצווה.

² **רש"י (פסחים ח ע"ב ד"ה דדיירו):** "כפרים שבבקעה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3.2 הסבר ב: על תלמוד תורה של רבים יש למסור נפשו גם שמצויה סכנה

אהבת איתן (על עין יעקב, כתובות עז ע"ב):

יש לדקדק, דאיך תגן על הכורך בבעלי ראתן, הא שכח היזקא... נראה לי דהגנה דתורה עדיפא ממצווה, ומגינה אף היכא דשכיח. ועוד, דלימוד לאחרים הוה זכות גדול, ובזה אתי שפיר דסמך על הנס, אע"ג דבעלמא קיימא לן דאין סומכין על הנס, דהיינו ביחיד אבל בצורך רבים סומכים... וגבי רבי יהושע בן לוי היה צורך רבים ללמד.

ב. אין להפסיק בלימוד תורה בשעת סכנה

בספר **וישמע משה** (פריד, ח"ג עמוד תקע) מביא מגדולי ישראל הדרכות מעשיות לימי מלחמה כשהאויבים משגרים טילים לעבר ישראל, האם יש להפסיק מלימוד תורה. יש פוסקים שכתבו שבעת לימוד תורה יש להפסיק וללכת למרחב מוגן, אך יש שכתבו לסמוך על לימוד התורה המגינה

הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א הורה שאין להפסיק באמצע שמונה עשרה וללכת למרחב מוגן. ושאלני בחיורך: ראית כבר טיל שנפל במקומך? הכל זה נסים! [וכונתו שאין זה בגדר לסמוך על הנס, מכיון שאנו רואים שזו ההנהגה הקבועה משמים כלפי שומרי תורה ומצוות]. וכן אין לחלל שבת לצורך זה. אבל בשעת לימוד תורה, בכל רחבי הארץ יש להפסיק וללכת למרחב מוגן, ובבני ברק מכיון שמקובל בדינו ממרן החזון איש זי"ע שלא תאונה אליה רעה, אין להפסיק אף בשעת הלימוד. וכן הסכים הגאון רבי מנדל שפרן שליט"א, דלא שכח הזיקא ואין להפסיק באמצע התפילה עבורו, ובקושי התיר להפסיק בהליכה למרחב המוגן בלא דיבור דומיא דסכנת נחש שהבאנו להלן בדברי הגר"מ גרוס. והוסיף דלא מיבעיא מי שאינו מפסיק באמצע עסקיו או אכילתו כדי להיכנס למרחב המוגן כודאי אסור לו להפסיק לצורך זה בתפילה, אלא אפילו מי שמפסיק ביתר עסקיו הרי אינו מחזיק זה לסכנה ממש, והראיה שאם היה צריך לשלם סך הגון כדי להיכנס למרחב המוגן בכל פעם לא היה משלם, ואם היה אוחר את המצב לסכנה ודאית הרי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו.

ואילן הגאון הגדול רבי נסים קרליץ שליט"א הורה להיפך, שבשעת הלימוד אין להפסיק, שהרי תורה מגינא ומצלא, אבל בשעת התפילה יש להפסיק [בהליכה ולא בדיבור] כדי להגיע למרחב המוגן. וכן הורה הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א, שיש להפסיק בשעת התפילה בהליכה למרחב המוגן, אבל אין לחלל שבת אפילו באיסור דרבנן מכיון שאין בזה סכנה ודאית, וזה דומה לנחש כרוך על עקבו דפסק השו"ע (סימן ק"ד ס"ג): ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. וכתב הרמ"א: אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו. ואין זה דומה לעקרב דפסק השו"ע שם שפוסק בתפילה מכיון שהוא יותר מועד להזיק.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

השמועה בשם החזון איש

לעיל הובאו דברי הרב חיים קנייבסקי, שכתב שיש להפסיק בלימוד התורה ולהיכנס ל'מרחב מוגן', אך בעיר בני ברק יש קבלה מאת החזון איש³ שלא יאונה בה כל רע ובשל כך אין להפסיק בלימוד -

בשם הרב חיים קנייבסקי :

ובבני ברק מכיון שמקובל בידינו ממרן החזון איש זי"ע שלא תאונה אליה רעה, אין להפסיק אף בשעת הלימוד.

• נאמנות השמועה⁴

~ שו"ת אז נדברו (ח"ג סימן מו-א) : "שאנו מסתייגים תמיד ממה שמוסרים בשם החזון איש".

~ שו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סימן יא אות ו) : "ואין להאמין לכל מה שמוסרים בשם החזון איש".

~ משנת פיקוח נפש (עמוד שא אות קיט) בשם הרב חיים קנייבסקי :

שאלה : כידוע במלחמת המפרץ, שכל ראשי המדינה ואנשי הביטחון דרשו והזהירו לאטום החדרים ורבו (הגר"ח קנייבסקי) אמר לא לעשות כלום, כי מקובל מהחזון איש שבבני ברק עיר התורה לא יארע כלום. והנה נתברר שרבו צדק וכל האיטום היה שווה כקליפת השום, אולם באותה שעה כל המומחים כולם אמרו שיש בכך סכנה גדולה, וכלל ידוע שבענייני פיקוח נפש מתחשבים ברופאים או במומחים לדבר, והיאך הורה רבו לא לעשות כלום, והאם אפשר לסמוך בענייני פיקוח נפש על רוח הקודש או הבטחה של צדיק? תשובה : מסברא, שזה שטויות.

~ מובא בשם החזון איש, שבזמן מלחמת העולם השנייה הורה לא לסמוך על הנס, אלא כהוראה לרבים יש להתיר להפעיל אזעקה בשבת כדי שאנשים ירדו למקלט, ולא החריג את בני ברק -

מעשה איש (ח"א עמוד קעז) :

השאלה נשאלה באותו שלב של מלחמת העולם השנייה כשהסכנה כבר נתמעטה הרבה, השאלה כיצד ינהגו חברי המשמר האזרחי היושבים ליד צפירת האזעקה, כשהם שומעים טרטור חשוד באוויר לעניין שבת. ההודעה לציבור למהר למקלט לפי מצב הנוכחי יש לחשוב להצלת נפשות, אך יש לזוהר ממלאכה דאורייתא בכל מאי דאפשר כיון שאין כאן סוף סוף שאלת נפשות לפנינו. ואף שאין הולכין אחר הרוב בפיקוח נפש, מכל-מקום בדברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש אין דנים כפיקוח נפש ותלוי כפי מידת הביטחון והמחמיר בכאן אין מוחין בידו, אלא לעניין הוראה לרבים יש להורות בזה כדין פיקוח נפש, ומלאכות דרבנן אין להחמיר כלל, והמחמיר במלאכות דאורייתא אינו רשאי להחמיר ולמנוע מלהודיע לאחרים האזעקה, רק רשאי להשתמט ושייעשה ע"י אחרים, אבל במלאכות דרבנן אין

³ מכתב של הרב חיים קנייבסקי, במבצע 'עמוד ענן' שנת תשע"ג : "בעזה"י ד' כסלו תשע"ג. כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק ברכות ט' ע"ב, ורבי שמעון סבירא ליה בספרי עקב סימן ל"ח אין זה קידוש ה' שדברי צדיקים קיימין בחייהן ובטלן לאחר מיתתן, ולא יתכן כן. ואם כן כשהחזון איש זצ"ל אמר שבבני ברק לא יהיה פצצות כמו שהעיד הגה"צ ראי"צ טורצ'ין זצ"ל, בוודאי יתקיים גם היום, ואין לפחד כלל".

⁴ בשנת תשפ"ה נערכה מלחמת איראן וישראל המכונה 'מבצע עם כלביא', ובתאריך כ' סיון נפל טיל בבני ברק, ראו : <https://hm-> בשנת תשפ"ה שם כתבו רבני העיר שאין לסמוך על הבטחת החזון איש. מנגד, כתב הרב יצחק זילברשטיין שהבטחה היא למקום בו שומרים שבת, ראו : <https://www.emess.co.il/radio/1726077>

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ראוי להישתמט, אך לכבות הנר בבית האפל יש להחמיר שזה בכלל דברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש ואין כאן גורם בטוח לפיקוח נפש במצב הנוכחי דיש כאן יותר מתלתא מי יאמר.⁵

ג. התנהגות רבי יהושע בן לוי ייחודית וחריגה

1. התנגדות חכמים

בדברי הגמרא מבואר שהתנהגות רבי יהושע בן לוי לא הייתה מוסכמת על החכמים שנמנעו להתקרב לבעלי מחלה מדבקת⁶ -

בבלי כתובות (עז ע"ב):

מכריז רבי יוחנן: היזהרו מזבובי של בעלי ראתן. רבי זירא לא הוה יתיב בזיקיה. רבי אלעזר לא עייל באהליה. רבי אמי ורבי אסי לא הוו אכלי מביעי דההיא מבואה. רבי יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה, אמר: אילת אהבים ויעלת חן, אם חן מעלה על לומדיה, אגוני לא מגנא?

2. מעלת רבי יהושע בן לוי

פרשנים רבים מסבירים שהנהגה זו של רבי יהושע בן לוי אינה דרך לכל אדם אלא היא עבורו לגודל מעלתו. ולפיכך, לגביו לא היה זה מקום סכנה⁷

~ הרב פנחס הלוי הורוביץ מסביר שמעלת רבי יהושע בן לוי הייתה הדבקות שלו בלימוד תורה, שמהפכת את המזיק והמוות לחיים -

הפלאה (כתובות דף עז ע"ב ד"ה וזהו שאמרו):

הנהגה מעלת האהבה והחן הוא יתר על היראה שמתהפכין האויבים לאוהבים, וכמו שאמרו חז"ל כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, שנאמר יומם יצווה ה' חסדו וגו' שבהיותו דבק בתורה ושם לילות כימים יזכה לאהבה וחן בעיני הכל. וזה שאמר אילת אהבים אם חן מעלה שהוא אהבה כל שכן, שבתחילה זוכה שהמזיקין יראים ממנו ואגוני מגיני. ורבי יהושע בן לוי בגודל האמונה החזקה שלו בתורה שלא עלה בליבו הפחד ביניהם, לכך זכה להתהפך המוות לחיים.

⁵ ראו כן גם: **תשובות וכתבים ממרן החזון איש** (או"ח סימן מח).

⁶ ואכן, מצאנו הדרכות של חז"ל שאין להתקרב לאנשים בעלי מחלה מדבקת, ראו: **מדרש** (ויקרא רבה, פרשת מצורע פרשה טז סימן ג): "רבי יוחנן אומר, אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות. ורבי שמעון בן לקיש אמר, אפילו מאה אמה"; **ירושלמי** (בבא בתרא פ"ב ה"ח): "רבי מנא היה מהלך עם מוכי שחין. אמר ליה אביי, לא תהלך ממדינחיה אלא ממערביה"; **פני משה** (שם ד"ה לא): "לפי שרוח מערבית מנשבת תדיר וזיק לך רוח שבא מן המוכה שחין שהוא למערב שלך, אלא תלך ממערבו ורוח תדירה לא תהא מנשבת עליך ממנו"; **ספר חסידים** (סימן תרעג): "לפני עיוור לא תיתן מכשול - שלא ירחץ אדם שהוא מוכה שחין עם יהודי אחר אלא א"כ יודיענו, שנאמר ואהבת לרעך כמוך וכתוב ולא תעמוד על דם רעך".

⁷ ראו גם: **שו"ת תשובות והנהגות** (ח"ה סימן שצט): "שוב הראוני לדברי הקובץ שיעורים גבי עובדא דרבי יהושע בן לוי דהוי מיכרך בבעלי ראתן ועסיק באורייתא, והקשה דהלא מבואר בגמרא דהיכא דשכיח הזיקא לא סמכינן אהא דשלוחי מצווה אינן ניזוקין. ותירך, דצריך לומר דזהו דוקא בשאר מצוות, אבל לימוד התורה שאני... ומיהו אפשר לחלק, דהיינו לענין סכנת מחלה שהוא כבידי שמיים, שאז יש לומר שכוח התורה מעלת חן ומצילתו, וגם דיש לומר דלזה צריך קדושת התורה בדרגת רבי יהושע בן לוי".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ שו"ת בית דוד (סימן כב) :

ויש להעיר מכתובות רבי יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה... והאיך היה רשאי לעשות כן, הלא מצינו שם בכמה תנאים שהרחיקו את עצמם מאוד מזה. ואולי יש לומר, דשאני רבי יהושע בן לוי דנפיש זכותיה טובא ובטוח היה שלא יזיק לו.

~ הרב שלמה זלמן אוירבך ממאן לקבל את דברי הרב אלחנן וסרמן שיש מעלה ייחודית בלימוד תורה והיא זו המאפשרת לאדם להסתכן עבור לימוד תורה. לדבריו, המעלה הייחודית היא זו של רבי יהושע בן לוי, ולאחרים אסור לנהוג כן -

הליכות שלמה (תפילה עמוד צז הערה 17) :

ולעניין לימוד התורה, עיין בקובץ שיעורים שהקשה על מה שאמרו שם דרבי יהושע בן לוי נדבק אצל בעלי ראתן בשעה שעסק בתורה והושיבן אצלו... דמובטח הוא שתגן התורה עליו ולא יזק, הא קיימא לן דהיכא דשכיח היזיקא לא סמכינן אהא דשלוחי מצווה אינן ניזוקין. ותירץ, דזהו דווקא בשאר מצוות אבל לימוד תורה שאני... אולם נראה דאין זה מוכרח, דכללא הוא דלימוד תורה שאני דאפשר דהנו דווקא רבי יהושע בן לוי שידע בעצמו שתורתו לשם שמיים לגמרי, אבל לדידן שאין הכוונה טהורה לגמרי אין לסמוך על כן להלכה.

~ **הערות הגרי"ש אלישיב** (כתובות עז ע"ב) :

רבי יהושע בן לוי מיכרך ועסיק ביה - ולכאורה הא הוה סכנה גדולה כמבואר דאפילו מביעי דמבואה חשש, וא"כ איך נכנס רבי יהושע בן לוי לסכנה, וזה אפילו לא להציל אותם בזה אלא סתם ולא הצלה כלל, ואיך עשה זאת. ומבואר הכא דלרבי יהושע בן לוי דעסק בתורה לשמה ובקדושה וטהרה לא הוה סכנה כלל ולא מיקרי נכנס לכלל סכנה כלל וכלל, משא"כ אחד שלא כ"כ זהיר בזה ודאי לכלל סכנה נכנס.

« הנהגת הרב אריה לוי עם המצורעים »

הרב יצחק זילברשטיין (בתוך : האוצר נ עמוד סב-סג) :

פעם שאלתי את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב... איך היה מותר לרבי אריה לוי... לסכן את חייו וללמוד תורה עם המצורעים, ואיך לא פחד שמא ידבק מהם, וידביק את אשתו וילדיו, והרי אין סומכים על הנס, במקום דשכיחא סכנתא?

ומו"ח... השיב לי : לרבי אריה היה מותר...

נראה שזוהי כוונת מו"ח, שלרבי אריה היה מותר כי היה בטוח בעצמו שכוונתו היא אך ורק לשם השי"ת בלבד. הרי שרק מי שהוא מופרש לה' בלי שום רצון עצמי כלל יכול לנהוג לשם השי"ת בלבד, ולהחליט שלא כדרך הטבע, ויש לו רשות גם לקבוע לאחרים מתי מותר להם לנהוג כן.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3. התנהגות רבי חנינא בן דוסא

דוגמה נוספת להתנהגות כזו, שהיא התנהגות ייחודית לאנשים בעלי דרגה גבוהה, מצויה אצל רבי חנינא בן דוסא -

בבלי ברכות (לג ע"א):

תנו רבנן: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם: הראו לי את חורו. הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם: ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו: אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא.

? מהרש"א (שם חידושי אגדות ד"ה נתן):

וקצת קשה, דהיאך עמד במקום סכנה כזו וסמך עצמו על הנס.

! החיד"א (פתח עינים, שם ד"ה נתן עקבו):

והכא רבי חנינא בן דוסא הוה פשיטא ליה דאין הערוד ממית אלא החטא ממית והוא שליח מן השמיים... אמור מעתה, הא דאמרין אל יעמוד אדם במקום סכנה היינו במי שאינו יודע בעצמו אי צדיק גמור הוא בגלגול זה או בגלגולים אחרים, אבל היודע בעצמו שהוא צדיק בדור הזה ובגלגוליו לגבי דידיה אין כאן סכנה. וזהו דקדוק לשון חכמים דאמור רבנן אל יעמוד אדם במקום סכנה, דקדקו לומר אל יעמוד אדם, דהיינו אדם דעלמא... דהיינו אדם פשוט, אבל החסידים ניצולין.⁸

4. שיטת רבי יהושע בן לוי: לימוד תורה כמרפא

ניתן להוסיף לכך את גישתו של רבי יהושע בן לוי ללימוד תורה כמרפא לגוף

בבלי עירובין (נד ע"א):

אמר רבי יהושע בן לוי: המהלך בדרך ואין עמו לוייה - יעסוק בתורה, שנאמר כי לוית חן הם. חש בראשו - יעסוק בתורה, שנאמר כי לוית חן הם לראשך. חש בגרונו - יעסוק בתורה, שנאמר וענקים לגרורותיך. חש במעיו - יעסוק בתורה, שנאמר רפאות תהי לשרך. חש בעצמותיו - יעסוק בתורה, שנאמר ושקוי לעצמותיך. חש בכל גופו - יעסוק בתורה, שנאמר ולכל בשרו מרפא.⁹

⁸ ראו: **שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ט סימן מה אות ו) שהביא את דברי התורה תמימה (ויקרא יט, טז הערה קי) שהביא ראייה מהמעשה עם רבי חנינא שאדם מחויב להכניס עצמו לספק סכנה עבור הצלת חברו, שכן רבי חנינא היה 'מלומד בניסים' ולגביו מדובר על ספק סכנה ומכל-מקום הסתכן. הציץ אליעזר הביא את דברי החיד"א הנ"ל, שהגדרה היא שאינה סכנה כלל: "ולעני"ד נראה דאפשר לדחות ראייה זאת בנקל ולומר דמכיון דרבי חנינא בן דוסא היה מלומד בניסים ומובטח לו שהקב"ה יעשה רצונו, א"כ הוה ליה המקום הזה לגבי דידיה כאין בו סכנה כלל. וכך ראיתי באמת בספר פתח עינים להחיד"א".

⁹ השווו כן לדבריו ב**סוטה** (מו ע"ב): אמר רבי יהושע בן לוי, המהלך בדרך ואין לו לוייה יעסוק בתורה, שנאמר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרורותיך".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. סייגים בגדר 'תורה מגנא ומצלא'

כאשר נשוב לכלל 'תורה מגנא ומצלא', נראה שאין לנו להסתמך על כך ולהיכנס למקום סכנה ולסמוך על לימוד תורה שיגן על הלומדים, שכן לכלל זה יש גדרים וסייגים שונים¹⁰

1. מחלוקת רש"י וריטב"א

ביחס למקרה של רבי יהושע בן לוי, נחלקו הראשונים האם דווקא כשלומד תורה היא מגינה עליו או גם כשלא לומד תורה יש לו הגנה?

~ לדעת רש"י, התורה מגינה על האדם מסכנה רק בעת שהוא עוסק בה בפועל -

רש"י (כתובות עז ע"ב ד"ה מיכרך):

נדבק אצלם בשעה שעוסק בתורה ומושיבן אצלו, ומובטח הוא שתגין התורה עליו ולא יוזק.

« לדעת רש"י היכולת להסתכן ולתלות בהצלת התורה היא רק בעת הלימוד עצמו.

ניתן לסייע לשיטת רש"י ממותו של דוד המלך, שמלאך המוות לא יכול להורגו משום שעסק בתורה, ורק בעת שהפסיק מלימוד התורה בפועל הוא נפטר -

בבלי שבת (ל ע"ב):

כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולי יומא, ההוא יומא דבעי למינח נפשיה קם מלאך המוות קמיה ולא יכיל ליה, דלא הוה פסק פומיה מגירסא.

~ לדעת הריטב"א, התורה מגינה על האדם מסכנה אפילו בזמן בו הוא אינו עוסק בה בפועל -

ריטב"א (כתובות עז ע"ב ד"ה רבי יהושע בן לוי):

רבי יהושע בן לוי מכריך בהו ועסיק באורייתא. פירוש מכרך בהו אפילו היכא דלא עסיק בה, וכדאמרין בסוטה (כא ע"א) גבי כי נר מצוה ותורה אור דאורייתא אפילו בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא לעוסקין בה לשמה.

¹⁰ לדעת **פני יהושע** (ברכות ה ע"א ד"ה שם ואמר) המזיקים נמצאים סביב אדם הלומד תורה בפועל, אך אין בהם כוח להזיק אותו: "ואפשר משום דכל העוסק בתורה ודאי שאין המזיקים בדילין הימנו לגמרי, דהא לקמן אמרין להיפך דדוחקא דכלה מינייהו הוי והני ברכי דרבנן דשלהי מינייהו הוי הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו, אלמא שדרך המזיקים להתקרב אצל לומדי תורה אלא שאין בהם כוח להזיקן, משא"כ בקריאת שמע בדילין לגמרי".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. 'תורה מגנא' מייסורים ולא ממותה

~ לדעת המהרש"א, 'תורה מגנא' מיסורין אך לא ממותה -

מהרש"א (סוטה כא ע"א חידושי אגדות ד"ה אלא אמר):

קצת קשה, דאכתי כיון דמגנא לעולם למה מתו דואג ואחיתופל קודם זמנם... אמאי לא הגינה תורה עליהם. ויש לומר, דלא קאמר תורה מגנא אלא מפורעניות ויסורין ולא ממיתה.

בבלי ברכות (ה ע"א): "אמר רבי שמעון בן לקיש: כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו".

? על שיטה זו יש להעיר, כיצד א"כ הגינה התורה על דוד המלך ממותה בעת שעסק בה?

! במקרה ואינו עוסק בתורה - היא מגינה עליו רק מייסורים ולא ממותה.

אך כאשר הוא עוסק בתורה - היא מגינה עליו גם ממותה.

ה. יש להפסיק בלימוד תורה בשעת סכנה

לאור זאת שאין ללמוד הוראה לכל אדם ממעשיו של רבי יהושע בן לוי, כתב הרב יוסף שלום אלישיב שיש להפסיק בעת לימוד תורה, אפילו בלימוד תורה של רבים, בעת שנשמעת אזעקה בעת מלחמה, ולא לסמוך על לימוד התורה שיגן

בשם הגרי"ש אלישיב (וישמע משה, ח"א עמוד רעז):

שאלתי בזמן שיש אזעקה שצריכים לרוץ למקלט וכדומה מי שמחזיק אז באמצע שמונה עשרה או באמצע לימוד תורה דרבים האם עליו להפסיק באמצע? והשיב: דהוי פיקוח נפש וחייב להפסיק.